

УДК 339/330.322

І. В. Драган,
кандидат економічних наук

РОЛЬ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено сутність та значення прямих іноземних інвестицій в умовах глобалізації. Визначено, що міжнародні інвестиції є важливим чинником формування і функціонування економіки будь-якої країни: вони є одним із найбільш ефективних способів виробничого включення національних економік до світового господарства і міжнародного розподілу праці. Обґрунтовано, що експорт капіталу є ефективним засобом розширення сфери застосування тієї частини капіталу, яка залишається в країні.

Essence and value of direct foreign investments is explored in the conditions of globalization. It is certain that international investments are the important factor of forming and functioning of economy of some country: they are one of the most effective methods of the production including of national economies to the world economy and international division of labor. It is led to that the export of capital is the effective mean of expansion of purview that part of capital, which remains in a country.

Ключові слова: глобалізація, іноземні інвестиції, світове господарство, функціонування економіки, чинник.

ВСТУП

Необхідною умовою розвитку вітчизняної економіки є висока інвестиційна активність як національних, так і міжнародних інвесторів. Вона досягається шляхом збільшення реалізованих інвестиційних ресурсів і найбільш ефективного їх використання у пріоритетних секторах матеріального виробництва і соціальної сфери. Саме інвестиції формують виробничий потенціал на новітній науково-технічній базі й визначають конкурентні позиції країни на світових ринках. У зв'язку з цим необхідно з'ясувати суть понять "інвестиції", "міжнародні інвестиції" і, зокрема, "іноземні інвестиції".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню проблематики і розвитку процесів залучення іноземних інвестицій на макро- та мікрорівні присвячені роботи відомих вітчизняних і зарубіжних вчених: Б. Губського, В. Дергачової, С. Захаріна, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Мацуки, А. Омельченка, А. Пересади, О. Федоренка, Н. Вознесенської, П. Мозіаса, А. Гітмана, Д. Кейнса, Г. Марковіца, Ф. Моділіані, У. Шарпа, Г. Шварценберґера та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— виділити найбільш суттєві ознаки інвестицій;
— обґрунтувати сутність та значення прямих іноземних інвестицій в умовах глобалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дж. Кейнс пропонує визначити інвестиції як "приріст цінності капітального майна в результаті виробничої діяльності за певний період" [5, с. 117].

З погляду А. Богатирьова, інвестиції — це, насамперед, продуктивні витрати, тобто витрати, спрямовані на відтворення життя, матеріальних і духовних благ як необхідних умов життя людини в суспільстві. Це нормальні з точки зору функціонування виробництва витрати на його розширення або модернізацію [2, с. 17].

М. Ігошин вважає, що "інвестиції — це витрати грошових коштів, спрямовані на відтворення капіталу, його підтримку та розширення; вкладення вільних грошових коштів у різні форми фінансового і матеріального багатства" [4].

Слід зазначити, що в економічній літературі цей термін іноді трактується невірно або дуже вузько. Найтиповіша помилка полягає у тому, що під інвестиціями розуміється будь-яке вкладення коштів, яке може не приводити до зростання капіталу або отримання прибутку. До них часто відносяться так звані "споживчі інвестиції" (купівля телевізорів, автомобілів, квартир тощо), які за своїм економічним змістом до інвестицій не відносяться — кошти в придбанні цих товарів витрачаються у даному випадку на безпосереднє довгострокове споживання (якщо їх придбання не переслідує мету подальшого перепродажу).

Ще одна поширена помилка — ідентифікація термінів "інвестиції" та "капітальні вкладення". Інвестиції в цьому випадку розглядаються як вкладення коштів у відтворення основних фондів (будівель, обладнання, транспортних засобів тощо). Разом з тим, інвестиції можуть здійснюватися в оборотні активи і різні фінансові інструменти (акції, облігації тощо), окремі види нематеріальних активів (придбання патентів, ліцензій, ноу-хау

тощо). Отже, капітальні вкладення є більш вузьким поняттям і можуть розглядатися лише як одна з форм інвестицій, а не як їх аналог.

У багатьох визначеннях інвестицій наголошується, що вони є вкладенням грошових коштів. З таким трактуванням не можна погодитися, оскільки інвестування капіталу може здійснюватися не тільки в грошовій, але і в інших формах: рухомого і нерухомого майна, різних фінансових інструментів (перш за все цінних паперів), нематеріальних активів і т. ін.

У цілій низці визначень наголошується, що інвестиції є довгостроковим вкладенням коштів. Хоча окремі форми інвестицій (у першу чергу капітальні вкладення) мають довгостроковий характер, проте вони можуть бути і короткостроковими (наприклад, короткострокові фінансові вкладення в акції, ощадні сертифікати і т. п.).

Розглянуті вище положення, на наш погляд, враховані при визначенні терміну "інвестиції" в українському законодавстві.

Закон України "Про інвестиційну діяльність" [1] інвестиції визначає як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Вважається, що це значення в основному відповідає міжнародному підходу до уявлень про інвестиційну діяльність як процес вкладання ресурсів (благ, майнових та інтелектуальних цінностей) з метою одержання прибутку в майбутньому. Однак деякі українські вчені вважають, що ефект може досягатися не від прямих інвестицій у підприємництво, а шляхом збільшення доходів від інвестиційної діяльності й відповідних надходжень до держбюджету, які використовуються на фінансування соціальних програм.

На думку Л. Борща, інвестиції є ніщо інше, як вилучення економічних благ із поточного споживання і використання їх як ресурсів для збільшення можливостей створення благ у майбутньому й одночасно як створення запасу. Суспільство має орієнтуватися не лише на задоволення поточних потреб, а й опікуватися створенням умов для задоволення потреб у майбутньому. Для цього необхідно збільшувати наявний економічний потенціал (як запас) шляхом нарощування виробничих можливостей на перспективу. Відповідно в макроекономічній теорії процес капіталоутворення (як потік) характеризується поняттям чистих інвестицій, а нагромаджені їх обсяги, де враховуються передбачені витрати на обслуговування нагромадженого реального основного капіталу, визначаються як валові інвестиції.

Під інвестиціями розуміють усі види активів, вкладених у господарську діяльність для отримання доходу. За економічним визначенням — це витрати суб'єктів господарської діяльності на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу та пов'язані з цим зміни оборотного капіталу.

Враховуючи наведені вище визначення, можна виділити такі ознаки інвестицій, які, на нашу думку, є найбільш суттєвими:

- потенційна здатність приносити прибуток;
- майже завжди процес інвестування пов'язаний із перетворенням частини накопиченого капіталу в альтернативні види активів економічного суб'єкта;
- у процесі вкладання інвестицій використовуються різноманітні інвестиційні ресурси, які характеризуються попитом, пропозицією і ціною;
- цілеспрямований характер вкладання капіталу в будь-які матеріальні й нематеріальні об'єкти (інструменти);
- наявність строку вкладання, який завжди є індивідуальним;
- вкладення здійснюються інвесторами, які завжди переслідують свої індивідуальні цілі, не завжди пов'язані із отриманням матеріального прибутку;
- наявність ризику вкладання капіталу, що свідчить про ймовірний характер досягнення мети інвестування.

Інвестиції поділяються на внутрішні й міжнародні. Внутрішні інвестиції стосуються юридичних і фізичних осіб однієї держави, які використовуються ними на території своєї країни для підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. У широкому розумінні міжнародними є ті інвестиції, реалізація котрих передбачає взаємодію учасників, які належать різним державам (резидентів та нерезидентів по відношенню до конкретної країни).

Із країни базування здійснюється експорт капіталу, вона є місцем переважного перебування інвестиційного суб'єкта (для фізичної особи — це країна громадянства, для юридичної — країна реєстрації). Інвестування капіталу, його безпосереднє вкладення здійснюється у приймаючій країні. Країни базування іноді називають країнами-донорами, а приймаючі країни — країнами-реципієнтами інвестицій.

Кожна країна (національна економіка) володіє певними інвестиційними ресурсами, що складаються з її власних (національних) та іноземних інвестицій. Ці ресурси можуть використовуватися як для внутрішнього, так і для зарубіжного інвестування. З напрямом руху інвестиційних ресурсів пов'язані поняття "відплив капіталу" та "чистий приплив капіталу". Відплив капіталу — це переведення значних його розмірів у країні з більш сприятливим інвестиційним кліматом (для уникнення високого оподаткування, негативних наслідків інфляції, ризику експропріації та ін.). Головною метою відпливу капіталу є вигідна гарантованість його розміщення в інших країнах. Чистий приплив капіталу — це різниця між обсягом надходження грошових коштів із-за кордону (через позики і продаж іноземним інвесторам фінансових активів) та обсягом вивозу капіталу в формах позик іноземним позичальникам чи купівлі фінансових активів зарубіжних емітентів [6].

Треба зазначити, що прямими інвестиціями є як первинні вкладення, так і реінвестиції (частка

доходу об'єкта інвестування, яка не розподіляється і не переводиться прямому інвесторові). Крім того, до прямих інвестицій відносять всі внутрішньокорпоративні перекази капіталу у формі кредитів і позик між прямим інвестором і філіями, дочірніми та асоційованими компаніями.

На думку Б. Губського, прямі іноземні інвестиції — це вкладення капіталу з метою отримання підприємницького прибутку (доходу), та вкладення, які зумовлені довгостроковим економічним інтересом і забезпечують контроль інвестора над об'єктом інвестування [3].

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ)— це категорія міжнародних інвестицій, за допомогою яких резидент однієї країни купує довгострокові інтереси у підприємстві-резиденті іншої країни. Під довгостроковими інтересами розуміється існування довгострокового зв'язку між прямим інвестором і підприємством, а також значний вплив, який інвестор здійснює на управління його діяльністю.

Тим не менш, є певна невизначеність поняття прямих іноземних інвестицій. Так, слід вважати, що прямі іноземні інвестиції — це капіталовкладення, що здійснюються у високоефективні іноземні проекти, які направлені на створення, розширення чи модернізацію виробництва, розробку інтелектуального продукту або вкладання в "людський капітал", результатом яких є як матеріальний, так і нематеріальний прибуток (дохід, дивіденд, здобуток).

У системі міжнародного руху капіталу в різних формах (кредити, інвестиції, допомога) функціонує також капітал міжнародних організацій і фондів, та змішаний капітал (приватний, державний, міжнародних організацій).

На рівні окремих країн розрізняють експорт (імпорт) приватного і державного капіталу.

Основа підприємницького капіталу як форми міжнародного руху капіталу становлять прямі та портфельні іноземні (чи за кордон) інвестиції.

Кількісним критерієм розмежування прямих і портфельних інвестицій у розвинутій ринковій економіці вважається 10% об'єкта інвестування. Однак прямою може бути інвестиція з меншою часткою участі, але яка забезпечує реальний вплив на прийняття рішень об'єктом інвестування. І навпаки, якщо частка інвестора становить понад 10%, але він не має реального контролю над об'єктом, то відповідна інвестиція не є прямою. У цілому міжнародні інвестиції мають різну інвестиційну природу і цільову орієнтацію, різні види і форми, величину, терміни і джерела.

Міжнародна інвестиційна діяльність є сукупністю практичних дій суб'єктів з вкладання інвестицій за кордон та іноземних інвестицій. Вона перерозподіляє у просторі й часі ресурси між окремими суб'єктами і об'єктами різних країн. Головним суб'єктом інвестиційної діяльності, який приймає рішення про вкладення власних, запозичених або залучених майнових чи інтелектуальних цінностей у об'єкти інвестування, є інвестор.

В умовах глобалізації міжнародні інвестиції знаходяться під впливом взаємодіючих процесів транснаціоналізації та регіональної економічної інтеграції. Дія глобально-економічних факторів, з одного боку, нівелює окремі відмінності між країнами, а з іншого — формує макросередовище для масштабної діяльності власне міжнародних суб'єктів та інститутів інвестування.

Україна має значний потенціал для розвитку міжнародного інвестування, який формується під впливом переважно ресурсно-економічних факторів. Одночасно створюються необхідні політико-економічні умови міжнародної інвестиційної діяльності, розвивається відповідна нормативно-правова база. Разом з тим, макроекономічна незбалансованість, породжена об'єктивними і суб'єктивними причинами перехідного періоду, не тільки призвела до внутрішньої інвестиційної кризи, зробила практично неможливим легітимне зарубіжне інвестування, а й стала на перепоні, в першу чергу, приватних прямих і портфельних іноземних інвестицій. Поглиблений аналіз сукупності факторів міжнародного інвестування становить сьогодні важливу складову національної інвестиційної політики.

Для дослідження макро- і мікротивації міжнародного інвестування інвестиційну діяльність, спрямовану на здійснення прямих інвестицій, доцільно розглядати як міжнародну підприємницьку інвестиційну діяльність, а міжнародне портфельне інвестування — у контексті розвитку відповідних операцій з цінними паперами.

На масштаби, динаміку та результативність міжнародної підприємницької інвестиційної діяльності впливає сукупність взаємопов'язаних факторів. Під їх впливом формується відповідна орієнтація країн базування та приймаючих, яка, у свою чергу, зумовлює мотивацію безпосередніх партнерів.

У країнах базування, серед яких традиційно головними є промислово розвинуті країни, вирішальним макроекономічним фактором, що регулює експорт прямих інвестицій, є загальний стан балансу ввозу і вивозу інвестицій. У зв'язку з цим виділяють такі групи країн:

- 1) переважно експортери капіталу (Японія);
- 2) ті, що зберігають приблизну рівновагу експорту та імпорту капіталу (Німеччина, Франція);
- 3) нетто-імпортери (Ірландія, Португалія, Іспанія, Туреччина, США).

В останні роки великими експортерами капіталу стали також Південна Корея, Тайвань, Китай, країни Близького Сходу. Характерно, що на відміну від практики 70—80-х р.р. ХХ ст., коли експорт капіталу спрямовувався у країни, що розвиваються, у наш час набуває поширення експорт капіталу в промислово розвинуті країни (наприклад, Тайвань близько 60% інвестицій експортує у США).

Для приймаючої країни привабливість прямих іноземних інвестицій в умовах економічної глобалізації зумовлена таким: імпорт прямих інвестицій веде

до збільшення виробничих потужностей та ресурсів; поширюються передові технології та управлінський досвід, підвищується кваліфікація трудових ресурсів; з'являються не тільки нові матеріальні та фінансові ресурси, а й мобілізуються і більш продуктивно використовуються вже наявні ресурси; прямі іноземні інвестиції сприяють розвитку національної науково-дослідної бази; стимулюється конкуренція і пов'язані з нею позитивні явища (підрив позицій місцевих монополій, зниження цін та підвищення якості продукції, що заміщає як імпорт, так і застарілі виробни місцевих виробництва); підвищуються попит та ціни на національні (місцеві) фактори виробництва; збільшуються надходження у вигляді податків на діяльність міжнародних спільних підприємств; в умовах слабого контролю за використанням держпозик інвестиційний ризик переноситься на іноземних інвесторів, які самостійно розв'язують проблему самокупності.

Одночасно слід вказати на негативні наслідки від припливу ПІІ [7]:

— імпортовані ресурси працюють для окупності та отримання прибутку, який потім репатріюється у довгостроковій перспективі, вплив коштів через репатріацію прибутку повинен перевищувати величину первинних вкладів. Тому говорити про зростання виробничого потенціалу країни за рахунок іноземних інвестицій виправдано тільки тоді, коли ці інвестиції стимулюють економічний розвиток приймаючої країни в цілому;

— цілі іноземного інвестора можуть не збігатися з національними. На практиці, як правило, не вдається уникнути зіткнення національних інтересів та інтересів іноземних інвесторів. Нерідко має місце дискримінація національного сектора, яка посилюється правовими заходами макроекономічного стимулювання;

— підприємства з іноземними інвестиціями як канали передачі технологій часто стають відносно закритими анклавами у національній економіці, слабо пов'язаними з іншою її частиною, на яку падають витрати із забезпечення функціонування анклавів. Причому сила ефекту анклавності обернено пропорційна силі приймаючої країни. Крім того, на практиці приймаюча країна (навіть промислово розвинута) майже не бере участі у створенні нової технології, а отримує її кінцевий продукт. Передача частини науково-дослідних робіт має місце переважно у низькотехнологічних галузях;

— прямі інвестиції можуть вступати в угоди з діючою на місцевому ринку олігополією (або ще гірше — монополією), яка не зацікавлена "збивати ціни";

— прямі іноземні інвестиції також можуть справляти стримувальний вплив на національне підприємництво, поглинаючи фінансові накопичення у місцевій та іноземній валюті;

— суттєві експортні надходження найбільш реальні у сировинних галузях, а в обробній промисловості іноземні інвестиції мають переважно імпортозаміщуючий характер;

— нерегульований розвиток підприємств з іноземними інвестиціями може підсилити соціальне розшарування, маргіналізацію країни та її громадян, циклу продукції; підвищення ефективності існуючого маркетингу; придбання нових каналів торгівлі; можливість проникнення на конкретний географічний ринок; вивчення потреб; набуття управлінського досвіду на нових ринках; пристосування до країни, що приймає.

Слід зазначити, що іноземні інвестиції використовуються не тільки для освоєння ринку приймаючої країни, а й з метою подальшого виходу на ринки сусідніх країн або цілих регіонів світу. Цей вид мотивації вже тривалий час вивчається стосовно діяльності американських, японських та західноєвропейських фірм у Латинській Америці, Азії, Африці. Принципово значимою є оцінка результативності впливу інвестицій на розв'язання тих завдань, які офіційно визначені пріоритетними для іноземного інвестування.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна виділити такі ознаки інвестицій: потенційна здатність приносити прибуток; майже завжди процес інвестування пов'язаний із перетворенням частини накопиченого капіталу на альтернативні види активів економічного суб'єкта; в процесі вкладання інвестицій використовуються різноманітні інвестиційні ресурси, які характеризуються попитом, пропозицією і ціною; цілеспрямований характер вкладання капіталу в будь-які матеріальні й нематеріальні об'єкти (інструменти); наявність строку вкладання, який завжди є індивідуальним; вкладання здійснюються інвесторами, які переслідують індивідуальні цілі, не завжди пов'язані з отриманням матеріального прибутку; наявність ризику вкладання капіталу, що свідчить про ймовірний характер досягнення мети інвестування.

Література:

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність" // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 47. — Ст. 646.
 2. Борщ А.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. — К.: Знання. — 2002. — 319 с.
 3. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: "Наукова думка", 1998. — 391 с.
 4. Игошин Н.В. Инвестиции. — М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. — 143 с.
 5. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег. — М., 1978. — С. 45—178.
 6. Козик В. Загальнодержавні та регіональні аспекти іноземного інвестування // Регіональна економіка. — 2007. — № 1. — С. 107—115.
 7. Садовий М. Структурна політика і ринкова трансформація економіки України // Банківська справа. — 1999. — № 2. — С. 56—57.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2009 р.*